

Minőség, magyarság, értelmiség

Monostori Imre legújabb Németh László-kötete a tanulmányok témáinak kronológiája szerint állítja sorrendbe a tucatnyi írást. A *Sátorkőpusztai nyarak* a 30-as évek elejének eseményeit idézi fel. Látszólag a Démusz-birtokról szól, valójában az írói életmű lényeges mozzanataihoz kapcsolódik. Például a Babitshoz fűződő viszony alakulását kísérhetjük nyomon a Sátorkőpusztáról keltezett levelek révén, illetve a minőség-szocializmus eszméjének megszületését „lehetjük meg”, a birtokon megismert tokaji szőlőmunkásokkal való találkozás élményébenelve fel egyik ihletőjét. Egy kritikát (Greza Ferenc: *Németh László Tanú-korszaka*) s egy feledésbe merült interjú ismertetését a Németh László-i oeuvre központi kérdéseinek taglalása követi, immár nagyobb terjedelmű cikkek formájában.

A „faj” és „alkat” kitűnő megvilágítása e kényes fogalmaknak, s bár tiszta szívvel örvendünk az elfogulatlan érvelésnek, mégsem lehetünk úrrá az elcsüggedés nyomasztó érzésén; hányszor kell még ezt elmondani? Mi kellene ahhoz, hogy végre figyelembe vételessék, mit is jelentenek e fogalmak Németh Lászlónál? Hányszor kell még idézni az 1927-es *Faj és irodalom* passzusát?: „Énnekem a különféle alkotú s legszeszélyesebben összekevert embercsoportok közös életéből kialakult tartalom, a legkülönfélébb szövetekből összegyűlő s valamennyit átáramló vértedv a fajiság. Ahogy a gulyás levében ott az összefőtt hús, krumpli, hagyma, paradicsom, zöldpaprika íze, szétválaszthatatlanul, s többé nem mint hús, krumpli, s hagyma, hanem mint gulyásíz, úgy főveszti össze az egy áramba került embercsoportokat az idő egyetlen fajtába. Szintézis eredménye a faj. Történelmi és társadalmi erők préselik egy musttá az egy présbe hullott ember-szőlőt.” A szlávval, germánnal, kunnal, zsidóval, románal, törökkel évszázadokon át együttélő, összekeveredő magyarsághoz tartozás Németh László számára vállalás, feladat és kötelesség kérdése tehát, s nem biológiai szempontú kirekesztés alkalma.

A következő írások (*A „mély magyar” Ady, A Németh-Székfű vita utolsó fejezete*) is úgy perelnek objektív és történetileg konkretizált megítélésért, hogy egyáltalán nem tekintik a 30-as, 40-es évek gondolkodóját tévedhetetlennek. Egyoldalúságok, utólag korrigált túlzások – természetesen – bőségesen fellelhetők. Persze, hogy mindennek megváltozik (megváltozott) a jelentése a fasiszta népiértés felől nézve. De történelmietlen dolog antiszemitanak bélyegezni azt a Németh Lászlót, aki 1934-ben ezt írta: „Mint szocialista küzdök a kapitalizmus ellen; mint nem zsidó békét akarok kötni a zsidósággal.” Lehet illuzórikus, elhibázott több eszméje, de nem szabad figyelmen kívül hagyni Monostori Imre által is idézett 1935-ös megnyilatkozását: „Ideje, hogy a zsidókérdésben egyöntetű magyar álláspont forrjon ki. Mondjuk ki világosan, hogy nem vagyunk antiszemiták. Ha a magyarság hivatása a nemzetiségek fölött volt és lesz, nem csinálhat árja vagy turáni vagy nem tudom én milyen más fajtisztasági törvényt a vele egy földel alatt élő fajták ellen. A zsidót egy emberséges kor nem üldözheti azért, mert zsidó.”

Petőfitől Tolsztojig sok nagy írónak voltak ma már abszurdnak tűnő gondolatai (micsoda megvetéssel nyilatkozott Petőfi Széchenyiről, Tolsztoj Shakespeare-ről!), mégis furcsállná mindenki, ha velük kapcsolatban folyton tévedéseik hangoztatása mutatkozna időszerűnek. Németh László esetében talán híveinek egy része is hibáztatható ez ügyben, amennyiben minden kritikái észrevételt támadásnak minősítene, s ezzel „provokálják” az ellentábor. A dolog lényege (ide kellene végre eljutnunk!) nem is az, hogy milyen részizagsága volt Németh Lászlónak Babits vagy Székfű ellenében, hanem

az, hogy az életmű művészi, szellemi, erkölcsi inspiráló erejét jó irányban hasznosíthassa a jelen és a jövő magyar kultúrája. Valami olyasfajta magatartásra gondolunk, amilyenre példaképpen Monostori az Angyalosi Gergelyét hozza fel, idézvén őt: „Most föl van adva a lecke: a pártideológiától megszabadulva teremtődik-e olyan demokratikus, sokszínű köztudat, amely az elkerülhetetlen viták árán nemcsak lenyelni, hanem megemészteni is tudja a teljes Németh Lászlót? Kiszűrve óriási életművéből a zsákutcas gondolatokat, de tiszteletben tartva szellemi integritását; tanulva tőle, ahol van mit, és minden hátsó gondolat és előítélet nélkül élvezni eredetiségét.”

Kár volna tagadni (s éppen e kötetnek *Az „értelmiségi társadalom” utópiája*, vagy *A népnevelő és a nemzetnevelő* című darabjai szemléltetik ezt), hogy a Németh László-i gondolatrendszer ma illuzorikusabbnak hat, mint valaha, azaz, mint két-három évtizeddel ezelőtt, vagy két-három évtized múlva. Az a felvilágosodástól örökölt, de még az 1940–50-es években is a magyar társadalom legjobbjaiként remény, hogy a tanulásból, műveltségéből kizártak, az „alullévő” milliók majd mohón használják ki lehetőségeiket, tanuló, olvasó, kultúrabarát néppé válik a magyar – nos, ez az elképzelés nem igazolódott. A XX. század végének korlátoltan practicista gondolkodása, s a szórakoztató és szabadidő-„ipar”-nak a 30-as években talán csakugyan megjósolhatatlan térhódítása már-már kilátástalan helyzetbe hozta-hozza a Széchenyi, Kodály, Németh László által áhított, szellemileg, erkölcsileg emelkedő nemzet ideáját.

Monostori Imre történeti konkrétságában vizsgálja mindezt, pontosan választva el egymástól az időtállót, s a kor szerint indokolható és megértendő. Ám ami utópiának bizonyult, annak sem a történelem süllyesztőjében a helye. A követhetetlen vagy nehezen követhető közösségi vagy erkölcsi normák még nem károsak, s nem is mellőzhetőek. Tolsztoj (akinek gondolatrendszeréhez oly közel áll a Németh Lászlóé) egy ízben szocialista politikusokkal vitatkozva élt azzal a hasonlattal, hogy bár az iránytű mutatja számunkra a helyes irányt, pontosan afelé haladni legtöbbször nem tudunk, kisebb kitérőkre kényszerülünk, ha tő vagy hegy akad utunkba. De a célt világosan kell látni, még ha nem is közelíthető meg a legrövidebb úton. Így van az erkölcsi elvek esetében is – folytatta az agg író –: az ideális törekvés érvényességét nem kérdőjelezheti meg annak közvetlen megvalósíthatatlansága. Sőt éppen ez segít hozzá ahhoz, hogy újra és újra a jó irányba térve végül is a mindenki számára üdvös megoldás felé közelítsünk. Németh László utópiája sem vált gyakorlattá (talán nem is válhatott), ámde számon tartani és igazodni hozzá elengedhetetlenül szükséges. Európaiság és magyarság, humánus és nemzeti értékörzés összhangja, s a már megint és újra meg újra súlyos helyzetben lévő ország felemelkedéséhez szükséges erkölcsi erőfeszítés nélkül – ezt talán senki nem vonja kétségbe – nem következhet semmi kívánatos.

A *Sámson* elemzése az ebben a kötetben sajnálatosan háttérbe szoruló szépíró nagyságából villant fel valamennyit, a *Németh László szociáldemokrata megítélése a 40-es években*, valamint a *Jelenségek Németh László körül* pedig a meg-megelevenedő polémiák kapcsán foglal állást példás higgadtsággal. *Az összekötő* balatonfüredi emlékbeszéd zárja a kötetet, mely 1990-ben hangzott el. Abban a korszakban tehát, amikorra (természetesen) a szépirodalom önfejlődése szükségképpen távolodott messze a 20-as években induló írótól, akinek ifjúkorában Proust és Joyce számított újdonságnak. De amely kor nem mellőzhet olyan Németh László által is sugalmazott alapértékeket, melyek nélkül a nemzet szétzilálódik, szétolvad, elveszti egyedi arculatát a XXI. század nagy integráló folyamataiban. (Püski Kiadó, 1994.)

Imre László